

TRANSPARENCY
INTERNATIONAL

Sabiedriskā labuma biedrība

Delna
SABIEDRĪBA PAR ATKĻĀTĪBU

TRAUKSMES CĒLĒJU TIESISKĀ AIZSARDZĪBA LATVIJĀ

RĪGA 2012

SATURS

Ziņojuma aurore	3
Termini	4
1. Ievads	5
2. Tiesiskā bāze	6
2.1. Informēšana kā pienākums	6
2.2. Iekšējie ziņošanas un kontroles mehānismi	6
2.3. Informēšana kā tiesības	7
2.4. Personu aizsardzība pret nelabvēlīgām sekām informācijas sniegšanas gadījumos un personu tiesības	7
2.5. No tiesiskā regulējuma izrietošie riski	7
2.6. No praktiskās piemērošanas izrietošie riski	9
3. Uztvere un politiskā griba	12
4. Secinājumi un priekšlikumi	13
4.1. Secinājumi	13
4.2. Priekšlikumi	13
Izmantotie avoti	15
Normatīvie akti	15
Tiesu spriedumi	15
Literatūra	16
Pētījumi	16
Intervijas	16
Pielikums: Tabulas	17
1. Darba likums	17
2. Krimināllikums	18
3. Valsts civildienesta likums	18
4. Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss	19
5. Likums „Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā”	19

TRAUKSMES CĒLĒJU TIESISKĀ AIZSARDZĪBA LATVIJĀ

Ziņojuma autore: Kristīne Dupate, LU Juridiskās fakultātes docente

Doktora grāds tiesību zinātnēs (starptautiskajās tiesībās; Latvijas Universitāte, 2007), LL.M. (Rīgas Juridiskā augstskola, 2002). Kopš 2006. gada Kristīne Dupate ir docētāja LU Juridiskajā fakultātē. Kopš 2008. gada Kristīne Dupate darbojas kā Latvijas nacionāla eksperte vairākās Eiropas Komisijas tiesību ekspertu grupās un ir piedalījies vairāk nekā 10 Eiropas Komisijas pētniecības projektos. Kristīne Dupate ir piedalījies kā pārstāve vairākās stratēģiskās tiesvedības lietās vispārējās jurisdikcijas tiesās, kā arī Satversmes tiesā.

Ziņojums tapis biedrības „Sabiedrība par atklātību – Delna” projekta „Alternatīva klusēšanai: lielāks atbalsts un aizsardzība trauksmes cēlējiem Eiropas Savienībā” ietvaros.

Projekts norisinās ar Eiropas Komisijas Iekšlietu ģenerāldirektorāta Noziedzības novēršanas un apkarošanas programmas finansiālu atbalstu. Projekta gaitā tapušie materiāli atspoguļo tikai projekta īstenotāja viedokli un Eiropas Komisija nav atbildīga par tajos iekļautās informācijas tālāku izmantošanu.

Projektu līdzfinansē Sorosa Fonds – Latvija „Tiesiska valsts” programmas ietvaros ar projektu „Interesu aizstāvība un stratēģiskā juridiskā palīdzība korupcijas novēršanai un tiesiskuma stiprināšanai”. Par ziņojuma saturu atbild projekta īstenotāji, un tas nevar tikt uzskatīts par Sorosa fonda – Latvija viedokli. Plašāka informācija par Sorosa fonda – Latvija atbalsta virzieniem pieejama internetā www.sfl.lv.

© Kristīne Dupate, 2012

© Biedrība „Sabiedrība par atklātību – Delna”, 2012

TERMINI

Trauksmes celšana (materiālās piemērošanas joma) – informācijas atklāšana par tādiem iespējamiem tiesību normu un ētikas principu pārkāpumiem institūcijās un valsts, pašvaldību vai privātos uzņēmumos, kas nodara kaitējumu kādai sabiedrības grupai vai sabiedrībai kopumā.

Trauksmes cēlēji (personālā piemērošanas joma) – publiskā un privātā sektorā nodarbinātie (gan valsts dienestā, gan darba tiesiskajās attiecībās), kā arī ārpus tradicionālām darba tiesiskām attiecībām esošie un citi indivīdi, kas ir tieši saistīti ar trauksmes celšanu.

Pienākums – obligātās pienākumu uzliedzošās normas.

Tiesības – tiesību paredzošās normas, kas tiek piemērotas vai nu ar publiskās varas lēmumu, vai pēc paša indivīda izvēles.

Atbildība – tiesību normas, kas paredz atbildību par kļūdainas vai nepierādītas informācijas atklāšanu par tiesību normu vai ētikas principu pārkāpumiem, un kuru rezultātā trauksmes cēlējam var iestāties atbildība publisko vai privāto tiesību jomā.

1. IEVADS

Pētījuma mērķis ir apzināt un analizēt pastāvošo tiesisko regulējumu un tā piemērošanu attiecībā uz trauksmes cēlēju (angliski – *whistle blowers*) aizsardzību ar nolūku sniegt priekšlikumus esošā tiesiskā regulējuma uzlabošanai.

Latvijā caurmērā nav nedz tradīciju, nedz arī īpaša tiesiskā regulējumu attiecībā uz trauksmes celšanu.

Esošais tiesiskais regulējums, kuru var piemērot arī trauksmes celšanas gadījumos, ir fragmentārs gan materiālā, gan personālā tvēruma ziņā. Pienākums ziņot par tiesību pārkāpumiem visiem indivīdiem ir tikai attiecībā uz smagiem krimināli sodāmiem noziedzīgiem nodarījumiem. Savukārt tikai specifiskām indivīdu (amatpersonu) grupām ir pienākums ziņot par avārijām tautsaimniecībā, neparastiem un aizdomīgiem finanšu darījumiem, par amatpersonu iespēju nonākt vai atrašanos interešu konflikta situācijā, kā arī par aizdomām par augstāka ierēdņa dota uzdevuma likumību.

Nepastāv speciāls tiesiskais regulējums attiecībā uz trauksmes cēlēju aizsardzību, un tas ir nopietns šķērslis gan indivīdu iedrošināšanai celt trauksmi, gan arī iespējām aizsargāt no negatīvām sekām saistībā ar trauksmes celšanu. Trauksmes cēlējiem ir pieejami tikai un vienīgi vispārējie tiesību aizsardzības mehānismi.

Jau pats fakts par speciāla tiesiskā regulējuma trūkumu norāda uz šādas parādības neatzišanu par normālu un atzīstamu uzvedības modeli, jo, kā zināms, tiesību normas atspoguļo sabiedrībā akceptētos uzvedības noteikumus. Tas saistāms ar padomju laika okupācijas režīma „smago” mantojumu, atklājot sabiedrības izkropļoto izpratni par pilsonisko pienākumu darboties visas sabiedrības interesēs, kā arī totalitārā režīma sētās bailes no negatīvām sekām.

Tomēr pats būtiskākais ir tas, ka iedzīvotāju bailes no negatīvām sekām ir reāli pamatotas ar masu medijos atspoguļotajiem trauksmes celšanas gadījumiem, galvenokārt saistībā ar iesaistīto trauksmes cēlēju piedzīvotajām negatīvajām sekām. Piemēram, kriminālprocesa uzsākšanu pret datorspeciālistu, kurš legāli, izmantojot „caurumus” Valsts ieņēmumu dienesta (VID) datu bāzes sistēmā, piekļuva datiem par personu reālo atlīdzību un šos datus, neidentificējot konkrētus indivīdus, nodeva masu mediju rīcībā (plašāk ziņojuma 2.6. sadaļas 1. gadījuma aprakstā). Īpaši izceļams ir gadījums par kriminālprocesa uzsākšanu un drošības līdzekļa piemērošanu juristam tādēļ, ka viņš ziņoja Korupcijas novēršanas un apkarošanas birojam (KNAB) par aizdomām par iespējamām koruptīvām darbībām cita kriminālprocesa ietvaros, kurā viņš pārstāvēja aizdomās turētās personas intereses (plašāk ziņojuma 2.6. sadaļas 2. gadījuma aprakstā).¹

Tas skaidri pierāda aktuālu nepieciešamību veikt sabiedrības izglītošanu par trauksmes celšanas jēdzienu un nepieciešamību, kā arī nodrošināt efektīvu tiesisko regulējumu.

¹ Šie gadījumi notikuši ārpus darba tiesiskajām attiecībās, tomēr ir uzskatāmi par informācijas atklāšanu par tādiem tiesību normu pārkāpumiem, kas nodara kaitējumu visai sabiedrībai kopumā.

2. TIESISKĀ BĀZE

Latvijā nepastāv tiesiskais regulējums, kas būtu tieši vērsts uz trauksmes cēlēju aizsardzību, tomēr pastāv fragmentārs (gan attiecībā uz materiālo, gan personālo piemērošanas jomu) tiesiskais regulējums, kas var tikt piemērots arī trauksmes celšanas gadījumos.

2.1. INFORMĒŠANA KĀ PIENĀKUMS

Pienākums sniegt informāciju par tiesību normu pārkāpumu jebkuram indivīdam tiesību aktos ir noteikts tikai attiecībā uz smagiem krimināli sodāmiem noziedzīgiem nodarījumiem. Krimināllikuma² 315. pants³ uzliek par pienākumu ikvienam indivīdam ziņot par smaga vai sevišķi smaga nozieguma gatavošanu, ja tas ir droši zināms. Savukārt Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss⁴ uzliek par pienākumu jebkuram indivīdam ziņot par avārijām tautsaimniecībā.⁵

Virkne tiesību normu paredz pienākumu ziņot par tiesību pārkāpumiem noteiktām indivīdu grupām, t.i., tiem indivīdiem, kuriem šāds pienākums noteikts ar likumu. Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss nosaka pienākumu noteiktām personu grupām ziņot par neparastiem un aizdomīgiem finanšu darījumiem⁶, par vides piesārņošanu⁷, par kuģniecības normu pārkāpšanu⁸ un bīstamo iekārtu avārijām. Likums „Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā”⁹ uzliek par pienākumu amatpersonām ziņot gan par savu, gan arī par citu amatpersonu iespēju nonākt vai atrašanos interešu konflikta situācijā¹⁰, bet Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss paredz attiecīgu atbildību par apzinātu neziņošanu par atrašanos interešu konflikta situācijā.¹¹ Valsts civildienesta likums¹² nosaka, ka ierēdņa pienākums ir atteikties no uzdevuma pildīšanas, rakstveidā informējot amatpersonu, kas devusi uzdevumu, ja ierēdnim rodas šaubas par uzdevuma likumīgumu.¹³

2.2. IEKŠĒJIE ZIŅOŠANAS UN KONTROLES MEHĀNISMI

Iekšējos informēšanas mehānismus tiesību akti paredz tikai attiecībā uz amatpersonām un ierēdņiem. Likums „Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā” nosaka, ka valsts amatpersonai informācija par citu amatpersonu atrašanos interešu konflikta situācijā ir jāsniedz šīs institūcijas vadītājam vai KNAB, bet valsts drošības iestādēs strādājošai valsts amat-

2 LV Nr. 199/200, 08.07.1998.

3 315. pants. Neziņošana par noziegumu

Par neziņošanu, ja ir droši zināms, ka tiek gatavots vai izdarīts smags vai sevišķi smags noziegums, soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz četriem gadiem vai ar arestu, vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu līdz sešdesmit minimālajām mēnešalgām.

4 Ziņotājs Nr. 51, 20.12.1984.

5 84.1 pants. Neziņošana par avārijām tautsaimniecības nozarēs vai šādu avāriju slēpšana

Par neziņošanu par cilvēkiem vai videi bīstamu avāriju rūpniecībā, transportā, lauksaimniecībā vai citās tautsaimniecības nozarēs vai par šādas avārijas slēpšanu, ko izdarījusi amatpersona vai cita persona, kuras pienākums ir šādas ziņas sniegt, uzliek naudas sodu no simt līdz trīssimt latiem.

Par tādām pašām darbībām, ja avārija notikusi, pārvadājot bīstamas ķīmiskas vielas un ķīmiskus produktus vai eksplozīvus priekšmetus, kā arī ja avārija nodarījusi kaitējumu videi vai cilvēkiem, uzliek naudas sodu fiziskajām personām no divsimt piecdesmit līdz piecsimt latiem, bet juridiskajām personām – no trīssimt līdz tūkstoš latiem.

6 165.4 pants.

7 82., 82.1, 84. un 87.1 pants.

8 115.1 pants.

9 LV Nr. 69, 09.05.2002.

10 21. un 21.1 pants.

11 166.29 pants.

12 LV Nr. 331/333, 22.09.2000.

13 16. panta pirmā daļa.

personai šī informācija jāsniedz Satversmes aizsardzības biroja direktoram.¹⁴ Valsts civildienesta likums nosaka ierēdņa tiesības apstrīdēt saņemto rīkojumu vai uzdevumu, par kura likumīgumu radušās šaubas, iesniedzot sūdzību nākamajai augstākajai amatpersonai.¹⁵

2.3. INFORMĒŠANA KĀ TIESĪBAS

Jebkuram indivīdam ir tiesības informēt atbildīgās institūcijas par darbībām vai bezdarbību, kas, viņaprāt, ir neatbilstoša tiesību normām.

Tiesību normas gan neparedz iespēju par oficiālu iesniegumu atzīt anonīmi sniegtu informāciju¹⁶, taču gandrīz visām tiesībsargājošām un administratīvām institūcijām ir anonīmās ziņošanas mehānismi, kurus indivīdi pietiekami aktīvi izmanto un kas kalpo par vērtīgu informācijas avotu.¹⁷ Diemžēl šo mehānismu neatkarīga darbības un efektivitātes analīze pagaidām nav veikta.

2.4. PERSONU AIZSARDZĪBA PRET NELABVĒLĪGĀM SEKĀM INFORMĀCIJAS SNIEGŠANAS GADĪJUMOS UN PERSONU TIESĪBAS

Normatīvie akti paredz tikai fragmentāru aizsardzību un tiesības personai, kas sniegusi informāciju.

Kriminālprocesa likums¹⁸ paredz liecinieku aizsardzību, ja procesa virzītājam ir pietiekams pamats uzskatīt, ka pastāv reāls personas dzīvības, veselības un mantas apdraudējums.¹⁹

Iesniegumu likuma 9. pants nosaka aizliegumu izpaust iesniedzēja identitāti bez iesniedzēja piekrišanas, izņemot gadījumus, kad iestādei saskaņā ar likumu šāda informācija ir jāizpauž. Savukārt Informācijas atklātības likuma²⁰ 11. panta sestā daļa nosaka, ka iestādes sarakste ar informācijas pieprasītāju un ziņas par šo personu uzskatāmas par ierobežotas pieejamības informāciju. Saskaņā ar Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likumu²¹ personai ir tiesības prasīt atlīdzinājumu par mantisko zaudējumu, personisko vai morālo kaitējumu.

Savukārt Darba likuma²² 9. pants nosaka nelabvēlīgu seku radīšanas aizliegumu darbiniekam, kurš ir ziņojis kompetentām iestādēm vai amatpersonām par aizdomām par noziedzīga nodarījuma vai administratīva pārkāpuma izdarīšanu darbavietā. Saskaņā ar Darba likuma 29. panta astoto daļu darbiniekam ir tiesības prasīt arī kompensāciju par morālo kaitējumu nelabvēlīgu seku radīšanas gadījumā. Darba likuma normas par negatīvu seku radīšanas aizliegumu ir piemērojamas arī valsts civildienesta ierēdņiem.²³

Saskaņā ar Satversmes 92. pantu²⁴ un Civillikuma²⁵ 1635. pantu trauksmes cēlējam ir tiesības prasīt kompensāciju saistībā ar citu valsts varas atzaru (institūtu) vai privātpersonu nodarīto zaudējumu.

Savu tiesību realizācijai trauksmes cēlējam jārēķinās ar tiesvedības nepieciešamību, t.i., nepieciešamību prasīt tiesības uz kompensāciju ar prasības celšanu (pieteikuma iesniegšanu) tiesā.

2.5. NO TIESISKĀ REGULĒJUMA IZRIETOŠIE RISKI

Personai, kas sniedz informāciju, ir liels risks saskarties ar nelabvēlīgām sekām no to personu puses, kuras informācijas sniegšanu uzskata par tiesību pārkāpumu.

Turklāt robeža starp trauksmes celšanu un citu personu tiesību pārkāpumu ir grūti paredzama un nosakāma, radot ļoti augstu risku trauksmes cēlējam.

14 21.1 pants.

15 16. panta otrā daļa.

16 Iesniegumu likuma 3. panta otrā daļa (LV Nr. 164, 22.11.2007.); Krimināllikuma 369. pants

17 Telefonintervijas ar KNAB speciālistu un VID sabiedrisko attiecību speciālistu, abas 19.09.2012.

18 LV Nr. 74, 11.05.2005.

19 300. pants.

20 LV Nr. 334/335, 06.11.1998.

21 LV Nr. 96, 17.06.2005.

22 LV Nr. 105, 06.07.2001.

23 Valsts civildienesta likuma 2. panta ceturrtā daļa.

24 LR Augstākās tiesas spriedums (24.11.2010.) lietā SKC-233, pieejams <http://www.at.gov.lv/lv/info/archive/department1/2010/> (skatīts 25.07.2012.).

25 Ziņotājs Nr. 1, 14.01.1993.

(i) Goda un cieņas aizskaršana

Latvijas Republikas Satversmes²⁶ 95. pants un Civillikuma 2325.1 pants nosaka cilvēka goda un cieņas aizsardzību. Tas nozīmē, ka personas gods un cieņa ir aizskartas, ja par personu publiski izplata nepatiesas ziņas. Ja ziņu izplatītājs nespēj pierādīt, ka ziņas ir patiesas, tad aizskartajai personai ir tiesības uz kompensāciju par morālo kaitējumu saskaņā ar Satversmes 92. pantu un Civillikuma 1635. pantu.

Ja trauksmes cēlēja sniegtā informācija ir izrādījusies kļūdaina, tad, saskaņā ar pašreiz spēkā esošo tiesisko regulējumu, trauksmes cēlējam var iestāties civiltiesiskā atbildība.

Tāpat trauksmes cēlējam var rasties problēmas viedokļa paušanas gadījumā, it sevišķi, ja viedoklis ir grūti nošķirams no ziņām. Ja tiesas vērtējumā viedoklis tiek atzīts par ziņām, trauksmes cēlējam var iestāties civiltiesiskā atbildība.²⁷

(ii) Neslavas celšana

Krimināllikuma 157. pants nosaka kriminālu atbildību par neslavas celšanu. Iespēja, ka trauksmes cēlējs varētu pārkāpt šo normu, ir minimāla, jo atbildība ir paredzēta „*par apzināti nepatiesu, otru personu apkaunojošu izdomājumu tīšu izplatīšanu iespīestā vai citādā veidā pavairotā sacerējumā, kā arī mutvārdos, ja tā izdarīta publiski*”. Tātad, ietverot noziedzīgā nodarījuma sastāvā subjektīvo pusi, kura pieprasa pierādīt, ka persona apzināti ir izplatījusi nepatiesas ziņas, lielā mērā tiek izslēgta to iespējamā piemērošana attiecībā uz trauksmes cēlēju, kurš, kā tiek prezumēts, rīkojas labā ticībā, t.i., izplata ziņas, kuras uzskata par patiesām.

(iii) Neizpaužamu ziņu izpaušana

Krimināllikuma 200. pants paredz kriminālatbildību par neizpaužamu ziņu, kas nav valsts noslēpums, izpaušanu, komercnoslēpumu saturošu ziņu neatļautu iegūšanu un izpaušanu un finanšu instrumentu tirgus iekšējās informācijas neatļautu izpaušanu.

Šīs normas kontekstā īpaši izceļama komercnoslēpuma izpaušana. Komerclikumā noteiktā komercnoslēpuma definīcija ir visai plaša²⁸, turklāt arī saskaņā ar Darba likumu darba devējs ir tiesīgs noteikt visai plašu komercnoslēpuma izpaušanas aizliegumu.²⁹

Līdz ar to trauksmes cēlējam ir jāreķinās ar iespējamu kriminālatbildību un pienākumu maksāt zaudējumu atlīdzību par radītajiem zaudējumiem komercnoslēpuma izpaušanas gadījumā. Likums šajā gadījumā paredz iespēju atbrīvot no kriminālatbildības tikai gadījumā, ja ir pastāvējuši apstākļi, kuri izslēdz kriminālatbildību.³⁰ Tai pat laikā nav skaidrs, vai atbrīvošana no kriminālatbildības trauksmes cēlēju aizsargā pret civiltiesiskas prasības celšanu par zaudējumu atlīdzību, kas radušies saistībā ar komercnoslēpuma izpaušanu.³¹

26 LV Nr. 43, 01.07.1993.

27 LR Augstākās tiesas apkopojums „Tiesu prakse lietās par personas goda un cieņas civiltiesisko aizsardzību”, 2003/2004, pieejams <http://www.at.gov.lv/lv/info/summary/2004/> (skatīts 17.10.2012.).

28 Komerclikuma (LV 158/160, 04.05.2000.) 19. pants. Komerccnoslēpums

(1) Komerccnoslēpuma statusu komersants var piešķirt tādām saimnieciska, tehniska vai zinātniska rakstura lietām un rakstveidā vai citādā veidā fiksētām vai nefiksētām ziņām, kuras atbilst visām šādām pazīmēm:

- 1) tās ietilpst komersanta uzņēmumā vai ir tieši ar to saistītas;
- 2) tās nav vispārpieejamas trešajām personām;
- 3) tam ir vai var būt mantiska vai nemantiska vērtība;
- 4) to nonākšana citu personu rīcībā var radīt zaudējumus komersantam;
- 5) attiecībā uz tām komersants ir veicis konkrētai situācijai atbilstošus saprātīgus komercnoslēpuma saglabāšanas pasākumus.

(2) Komersantam ir izņēmuma tiesības uz komercnoslēpumu.

(3) Komersantam ir tiesības prasīt komercnoslēpuma aizsardzību, kā arī to zaudējumu atlīdzību, kuri radušies komercnoslēpuma prettiesīgas izpaušanas vai izmantošanas rezultātā.

29 Darba likuma 3. pants. Neizpaušanas pienākums

(1) Darbiniekam ir pienākums neizpaust viņa rīcībā nonākušo informāciju, kas ir darba devēja komercnoslēpums. Darba devējam ir pienākums rakstveidā norādīt, kura informācija uzskatāma par komercnoslēpumu.

(2) Darbiniekam ir pienākums rūpēties par to, lai šā panta pirmajā daļā minētā informācija, kas attiecas uz viņa darba veikšanu, nebūtu tieši vai netieši pieejama trešajām personām.

11. pants. Darbinieku pārstāvju tiesības un pienākumi

(5) Darbinieku pārstāvjiem un ekspertiem, kuri sniedz palīdzību darbinieku pārstāvjiem, ir pienākums neizpaust viņu rīcībā nonākušo informāciju, kas ir darba devēja komercnoslēpums. Darba devēja pienākums ir rakstveidā norādīt, kura informācija uzskatāma par komercnoslēpumu. Pienākums neizpaust informāciju attiecas uz darbinieku pārstāvjiem un ekspertiem, kuri sniedz palīdzību darbinieku pārstāvjiem, arī pēc viņu darbības izbeigšanās.

30 Krimināllikuma 28. pants. Kriminālatbildību izslēdzošo apstākļu veidi

Apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību, kaut arī šajos apstākļos izdarītās darbības atbilst šajā likumā paredzētā noziedzīgā nodarījuma sastāva pazīmēm, ir nepieciešamā aizstāvēšanās, aizturēšana, nodarot personai kaitējumu, galējā nepieciešamība, attaisnojams profesionālais risks un noziedzīgas pavēles vai noziedzīga rīkojuma izpildīšana.

31 Komerclikuma 19. panta trešā daļa.

2.6. NO PRAKTISKĀS PIEMĒROŠANAS IZRIETOŠIE RISKI

Iespējamā krimināltiesību pārkāpuma (noziedzīga nodarījuma) gadījumā trauksmes cēlējam faktiski var nākties paļauties tikai uz tiesību aizsardzības iestāžu kompetentu rīcību (policija, prokuratūra, tiesa). Turklāt tiesu praksē nav zināmi gadījumi, kuros apsūdzētais (tiesājamais) būtu ticis atbrīvots no kriminālatbildības saskaņā ar tādu Krimināllikuma 28. panta interpretāciju, kas norādītu uz trauksmes cēlēju īpašas aizsardzības un attaisnošanas nepieciešamību.

1. gadījums. Neo.

Šī tiesiskā regulējuma kontekstā ir jāmin Neo gadījums.³² *Informācijas tehnoloģiju speciālists, izmantojot VID informācijas sistēmā esošos „caurumus”, ieguva un nodeva sabiedrībai informāciju par valsts institūciju un komercsabiedrību darbinieku un amatpersonu atalgojuma patieso apmēru. Pēc informācijas publiskošanas masu medijos tiesībsargājošās iestādes nekavējoši uzsāka kriminālprocesu un, identificējot Neo (Ilmāru Poikānu), atzina viņu par aizdomās turēto saistībā ar noziedzīga nodarījuma izdarīšanu par patvaļīgu piekļūšanu automatizētai datu apstrādes sistēmai. Izmeklēšanā šī kriminālprocesa ietvaros ilgst kopš 2010. gada, un izmeklēšanas iestādēm tā arī nav izdevies konstatēt, vai ziņas iegūtas, „pārvarot sistēmas aizsardzības līdzekļus”,³³ un vai iegūtas un publicētās ziņas ietver arī nelikumīgas darbības ar fiziskās personas datiem.³⁴ Tiesībsargājošās institūcijas līdz šim arī nav sniegušas izvērtējumu, vai Neo rīcība ir attaisnojama vārda brīvības kontekstā.³⁵ Neo gadījums ir tipisks trauksmes celšanas gadījums par valsts budžeta līdzekļu izmantošanu, kura tiesiskās sekas trauksmes cēlējam ir radījušas virkni tiesisku sarežģījumu, lai gan tiesību zinātnieki skaidri norāda uz viņa nevainīgumu Krimināllikuma izpratnē.³⁶*

Jānorāda, ka kļūdainas ziņošanas gadījumā trauksmes cēlējs riskē ar kriminālprocesa ierosināšanu pret viņu pašu saskaņā ar Krimināllikuma 297. pantu par nepatiesu uzdošanu par cietušo vai liecinieku.³⁷ Apsūdzības saskaņā ar Krimināllikuma 298. pantu par apzināti nepatiesu ziņojumu par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu ir mazāk iespējama, jo ir jāpierāda, ka tas darīts apzināti nolūkā panākt kriminālprocesa uzsākšanu pret noteiktu personu.

2. gadījums. Jurists.

Kā rāda prakse, šādas situācijas tomēr ir iespējamās.³⁸ 2012. gadā masu medijos izskanēja gadījums par policijas vērsanos pret personu, kas ziņojusi KNAB par policijas inspektora iespējamu saistību ar cita kriminālprocesa ierosināšanu savās (koruptīvās) interesēs. Persona, kas sniegusi ziņojumu KNAB par aizdomām par policijas inspektora darbu, ir citā krimināllietā aizdomās turētās personas jurists jeb juridiskās palīdzības sniedzējs. Pēc ziņošanas KNAB tas pats policijas iecirknis, kurā strādā inspektore, par kuru persona sūdzējusies KNAB, ierosināja kriminālprocesu par apzināti nepatiesu ziņojuma sniegšanu nolūkā uzsākt kriminālprocesu pret noteiktu personu un trauksmes cēlējam pat noteica drošības līdzekļus. Tikai pēc šī gadījuma izskanēšanas masu medijos KNAB priekšnieks un uzraugošais prokurors panāca, ka pret trauksmes cēlēju ierosinātais kriminālprocess tiek nodots izmeklēšanai citam policijas iecirknim. Kā norāda KNAB priekšnieks, līdz šim tas ir bijis pirmais gadījums, kad kriminālprocess tiek ierosināts pret ziņojumu sniegušo personu būtībā tikai par pašu ziņošanas faktu.

Minētais gadījums arī norāda, ka tiesībsargājošām institūcijām ir problēmas ar personas datu aizsardzību pretēji Iesnieguma likuma 9. pantam un Informācijas atklātības likuma 11. pantam, jo trauksmes cēlēja personas datiem nevajadzēja kļūt zināmiem aizdomās turētajai inspektorei. Te atkal parādās kontroles mehānismu neefektivitāte, proti, konkrēti tas attiecas uz Valsts policijas Iekšējās drošības biroju, kurš ne reizi vien ir ticis kritizēts par objektivitātes trūkumu. Problēma tāda, ka šis birojs ir Valsts policijas struktūrvienība, un tas, iespējams, neļauj veikt objektīvas pārbaudes par kolēģu rīcību.³⁹

32 Šis gadījums noticis ārpus darba tiesiskajām attiecībām, tomēr ir uzskatāms par tādas informācijas atklāšanu par tiesību normu pārkāpumiem, kas nodara kaitējumu visai sabiedrībai kopumā.

33 Krimināllikuma 241. pants.

34 Krimināllikuma 145. pants.

35 Satversmes 100. pants un Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 10. pants.

36 Birks M., „Neo lieta” – noziedzīgs nodarījums vai „ziņotāja” aplūsināšana, Jurista Vārds Nr. 25, 19.06.2012.

37 297. pants. Nepatiesa uzdošanās par apsūdzēto, cietušo un liecinieku

Personu, kura pirmstiesas kriminālprocesā vai tiesā nepatiesi uzdevusies par apsūdzēto, tiesājamo, cietušo vai liecinieku, soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz diviem gadiem vai ar arestu, vai ar piespiedu darbu.

38 Aizdomas par policistes korumpētību – pret ziņotāju sāk lietu, Neatkarīgā Rīta Avīze, 03.06.2012., <http://nra.lv/latvija/73217-aizdomas-par-policistes-korumpetibu-pret-zinotaju-sak-lietu.htm?act=print> (skatīts 23.08.2012.).

39 Pašlaik Iekšlietu ministrija veic darbu, lai Valsts policijas Iekšējās drošības biroja pakļautību mainītu. Ir plānots, ka no 2014. gada birojs varētu atrasties tiešā Iekšlietu ministra pakļautībā (pārraudzībā). Telefona intervija ar Iekšlietu ministrijas Nozares politikas departamenta Politikas plānošanas nodaļas vadītāju (26.10.2012.).

Papildus jānorāda, ka, lai gan caurmērā darba tiesiskajos strīdos tiek atzīts princips, ka darbinieks ir vājākā puse, kas pats par sevi norāda uz apgrieztā pierādīšanas pienākuma piemērošanu, tomēr tā praktiskā piemērošana arī Latvijas Republikas Augstākās tiesas praksē ir neskaidra un pretrunīga.⁴⁰

3. gadījums. Tiesībsarga darbiniece.

Tiesvedības procesā starp Tiesībsarga biroju un tā bijušo darbinieci (par darba līguma uzteikuma atzīšanu par spēkā neesošu un vidējās izpeļņas par darba piespiedu kavējumu) pēc būtības tika skatīts konflikts, kas radās starp tiesībsargu un daļu no darbiniekiem par Tiesībsarga biroja neefektīvu darbību. Darbiniece tika atstādināta no darba un viņai tika uzteikts darba līgums tā iemesla dēļ, ka viņa vienai no Saeimas komisijām sniedza informāciju par Tiesībsarga biroja darbinieku algām un arī publiski apšaubīja tiesībsarga kompetenci, kas esot novedis pie biroja neefektīvas darbības. Visu triju instanču tiesas atzina, ka tiesībsarga rīcība, atstādinot no darba darbinieci un uzteicot viņai darba līgumu, ir bijusi prettiesiska, jo, pamatojoties uz Satversmes 100. pantu, darbiniece realizējusi savas izteiksmes brīvības tiesības, kuras var ierobežot tikai ar likumu, un vārda brīvības robežas ir plašas, kritizējot tādas iestādes darbu, kura finansējumu saņem no valsts budžeta.⁴¹ Tomēr tiesa šajā gadījumā neidentificēja faktu, ka faktiski pret darbinieci tika radītas nelabvēlīgas sekas tādēļ, ka viņa izmanto savas Darba likumā noteiktās tiesības ziņot par iespējamiem likuma pārkāpumiem. Būtībā saskaņā ar pašreiz spēkā esošo tiesisko regulējumu (Civilprocesa likums) tiesa pat darba tiesiskajos strīdos nevar pati paplašināt prasības priekšmeta robežas. Līdz ar to, lai darbiniecei būtu bijusi iespēja baudīt aizsardzību saskaņā ar Darba likuma 9. pantu un tiesības prasīt kompensāciju par morālo kaitējumu, viņai pašai bija šāda papildu prasība jāceļ. Tas netika izdarīts, kaut gan darbiniece ir augsti kvalificēta juriste. Šo faktu varētu izskaidrot ar to, ka tiesvedības gaitā darbiniecei bija jāgatavo virkne pietiekami sarežģītu tiesisku argumentu par personas datu aizsardzību un vārda brīvības robežām darba devēja un darbinieka attiecībās un ka pašreiz vēl nav nostiprinājusies tiesu prakse saistībā ar nelabvēlīgu seku radīšanas aizliegumu darbiniekam, kas izmanto savas tiesības tiesiskā veidā.

Savukārt gadījumā, ja tiek ierosināta tiesvedība civiltiesiskajā kārtībā pret darbinieku par zaudējumu atlīdzību saistībā ar komercnoslēpuma izpaušanu, šāds strīds tiktu skatīts ārpus darba tiesiskajām attiecībām saskaņā ar pušu sacikstes principu.⁴² Tas pats attiecas uz tiesvedību par goda un cieņas aizskaršanu.

Bez minētajām problēmām saistībā ar pienākumu pierādīt savu darbību tiesiskumu trauksmes cēlējam var nākties saskarties ar lieliem tiesvedības izdevumiem.

Valsts apmaksātā juridiskā palīdzība pašlaik ir pieejama tikai maznodrošinātām un trūcīgām personām.⁴³ Šis personu loks ir ļoti ierobežots, jo, ņemot vērā faktiskās tirgus cenas kvalitatīvai juridiskai palīdzībai, tā nav pieejama pat personai ar vidējiem ienākumiem.⁴⁴ Ņemot vērā personu, kas dzīvo Latvijā, salīdzinoši zemo ienākumu līmeni un augstās juridisko pakalpojumu cenas, LR Satversmes tiesa ir noteikusi, ka ierobežojums vest lietas kasācijas instancē tikai zvērinātiem advokātiem ir LR Satversmes 92. pantam neatbilstošs.⁴⁵ Tādējādi LR Satversmes tiesa ir nodrošinājusi, ka personu, kurai nav pietiekamu līdzekļu, tiesā (arī kasācijas instancē) drīkst pārstāvēt jebkura persona, jo parasti personu, kas nav zvērināti advokāti, prasītā atlīdzība par juridiskās palīdzības sniegšanu ir zemāka.

Tomēr LR Augstākā tiesa ir norādījusi, ka, lai arī personu civilprocesā drīkst pārstāvēt jebkura persona, ne tikai zvērināts advokāts, tomēr tiesības uz tiesāšanās izdevumu atlīdzināšanu no zaudējušās puses par juridiskās palīdzības sniegšanu ir tikai gadījumā, ja šo palīdzību ir sniedzis zvērināts advokāts.⁴⁶ Tādējādi LR Augstākā tiesa ir ierobežojusi personu iespējas saņemt

40 LR Augstākās tiesas spriedums (26.10.2011.) lietā SKC-161/2011, pieejams <http://www.at.gov.lv/lv/info/archive/department1/2011/> (skatīts 25.07.2012.).

Tēze 1: Neskatoties uz to, ka civilprocesā darbojas sacikstes princips, attiecībā uz darba strīdiem Darba likuma 125. pants nosaka izņēmumu no tā, proti, darba devēja pierādīšanas pienākumu. Minētais izriet no principa, ka darba devēja un darbinieka savstarpējās tiesiskajās attiecībās darbinieks ir vājākā vai neaizsargātā līgumslēdzēja puse, kas attiecas arī uz lietas izskatīšanu tiesā (sal. Eiropas Savienības tiesas 2010. gada 25. novembra spriedums (otrā palāta) lietā C-429/09 par lūgumu sniegt prejudiciālo nolēmumu).

LR Augstākās tiesas spriedums (8.12.2010.) lietā SKC-1084, pieejams <http://www.at.gov.lv/lv/info/archive/department1/2010/> (skatīts 25.07.2012.).

Tēze 3: Lai gan, atbilstoši Darba likuma 125. pantam, pienākums pierādīt darba līguma uzteikuma pamatotību ir darba devējam, tas, vadoties no civilprocesā noteiktā sacikstes principa, neatbrīvo no pierādīšanas pienākuma darbinieku, ja viņš uzteikumā minētos apstākļus apstrīd.

41 LR Augstākās tiesas spriedums (23.03.2011.) lietā SKC-578/2011, nav publicēts.

42 Civilprocesa likuma (LV Nr. 326/330, 03.12.1998.), 10. pants. Sacikste civilprocesā

(1) Puses realizē savas procesuālās tiesības sacikstes formā.

(2) Sacikste notiek, pusēm dodot paskaidrojumus, iesniedzot pierādījumus, tiesai adresētus pieteikumus, piedaloties liecinieku un ekspertu nopratināšanā, citu pierādījumu pārbaudē un novērtēšanā, piedaloties tiesu debatēs un veicot citas procesuālās darbības šajā likumā noteiktajā kārtībā.

43 Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likums, LV Nr. 52, 01.04.2005.

44 Pētījums „Juridisko pakalpojumu tirgus cenas”, pasūtītājs Juridiskās palīdzības administrācija, 2007. gads, http://www.jpa.gov.lv/uploads/filedir/petijuma_kopsavilkums.pdf (skatīts 27.08.2012.).

45 Satversmes 2003.gada 27.jūnija spriedums lietā Nr. 2003-04-01, pieejams <http://www.satv.tiesa.gov.lv/?lang=1&mid=19> (skatīts 27.08.2012.).

46 LR Augstākās tiesas spriedums (23.11.2011.) lietā SKC-377/2011, pieejams <http://www.at.gov.lv/lv/info/archive/department1/2011/> (skatīts 25.07.2012.).

Tēze: Apelācijas instances tiesa, konstatējot, ka kvītis par juridiskās palīdzības sniegšanu prasītājam ir izrakstījis nevis zvērināts advokāts, bet gan juristu asociācijas pārstāvis, pamatoti noraidījis prasījumu par izdevumu juridiskās palīdzības samaksai piedziņu.

juridisko palīdzību par pieejamām cenām, jo gadījumā, ja juridiskās palīdzības sniedzējs nav zvērināts advokāts, personai nav iespēju atgūt līdzekļus, kas samaksāti par juridisko palīdzību.

Kā vēl viens Latvijas tiesiskās regulējuma trūkums ir fakts, ka LR Augstākā tiesa neatzīst nevalstisko organizācijas tiesības būt par prasītāju lietā, kurā tiek aizstāvētas sabiedrības kopējās intereses un nav aizskartas konkrētas nevalstiskās organizācijas tiesības.⁴⁷ Līdz ar to nevalstiskā organizācija Latvijā nevar celt prasību tiesā, piemēram, sevis pārstāvēto sabiedrības interešu aizsardzībai. Lai apstrīdētu sabiedrības kopīgo interešu aizskārums, vienmēr ir jābūt konkrētam prasītājam, kurš var pierādīt individuālu tiesību aizskārums, kas ne vienmēr ir iespējams, kā arī padara nevalstisko organizāciju darbību mazāk efektīvu.

Turklāt gadījumā, ja pastāv konkrētas personas tiesību aizskārums un personu tiesā pārstāv nevalstiskā organizācija, nepastāv iespēja atbrīvot nevalstisko organizāciju no tiesāšanās izdevumiem.⁴⁸

Galu galā zaudējuma gadījumā trauksmes cēlējam jārēķinās ar pienākumu atlīdzināt otram pusei visus tiesāšanās izdevumus.

47 Izņemot administratīvajā procesā vides tiesību jomā saskaņā ar Vides aizsardzības likuma (LV Nr. 183, 28.12.2006.) 9. panta otro un trešo daļu un Administratīvā procesa likuma (LV Nr. 164, 14.11.2001.) 31. panta otro daļu.

48 LR Augstākās tiesas spriedums (21.02.2012.) lietā SKC-1039/2012, pieejams <http://www.at.gov.lv/lv/info/archive/department1/2012/> (skatīts 25.07.2012.).

Tēze: Biedrība, izlietojot Biedrību un nodibinājumu likuma 10. panta otrajā daļā noteiktās tiesības aizstāvēt tiesā savu biedru tiesības vai ar likumu aizsargātās intereses, civilprocesā īsteno pārstāvību uz Civilprocesa likuma 83. un 84. panta pamata. Tāpēc biedrība nevar pretendēt uz Civilprocesa likuma 43. panta piektajā daļā noteiktajiem atvieglojumiem tiesas izdevumu samaksai.

3. UZTVERE UN POLITISKĀ GRIBA

Fakts, ka Latvijā trūkst speciāla tiesiskā regulējuma trauksmes cēlēju aizsardzībai, norāda uz to, ka likumdevējs un izpildvara neatzīst trauksmes celšanu par likumpārkāpumiem un citām sabiedrības intereses, iespējams, aizskarošām darbībām par normālu un atzīstamu uzvedības modeli, jo, kā zināms, tiesību normas atspoguļo sabiedrībā akceptētos uzvedības noteikumus.

Caurmērā arī Latvijas sabiedrības attieksme pret trauksmes cēlējiem ir negatīva.

Tas pamatā ir saistāms ar padomju laika okupācijas joprojām pastāvošo „smago” mantojumu tieši sabiedrības locekļu izpratnē par nepieciešamību ikvienam darboties ne tikai savu individuālo un ģimenes interešu vārdā, bet arī pilsonisko pienākumu darboties visai sabiedrībai būtiskos jautājumos, nepieciešamības gadījumā ceļot trauksmi.

Kā zināms, totalitāra režīma apstākļos praktiski jebkura indivīda iniciatīva varēja novest pie smagām represijām. Šādas bailes no iespējamām valsts varas represijām vai bailēs no tiesiskās bezspēcības pret citu privātpersonu (piemēram, darba devēju, uzņēmumu) daudzu personu prātos ir saglabājušās joprojām. Turklāt tās ir pamatotas ne tikai ar smago pieredzi okupācijas gados, bet arī ar reāliem gadījumiem jau tagad, pēc neatkarības atjaunošanas.

Turklāt padomju okupācijas gados pastāvēja ziņošanas mehānismi ar mērķi identificēt un izolēt pret totalitāro režīmu noskaņotus indivīdus. Šo iemeslu dēļ arī pašlaik indivīdi, kuri ziņo par nelikumībām, it sevišķi attiecībā uz darba devēju, tiek uztverti kā nodevēji, nevis trauksmes cēlēji.

No totalitārā režīma ir mantotas arī autoritatīvas attiecības, it sevišķi darba tiesisko attiecību jomā. Spilgts piemērs tam ir gadījums, kad Valsts ugunsdzēsības un glābšanas dienesta darbinieki 2009. gadā sāka izrādīt interesi par, viņuprāt, pārāk dārgo jauno automašīnu un to aprīkojumu iegādi. Rezultātā pret trauksmes cēlēju tika ierosināta ne tikai disciplinārlieta par dienesta apmelošanu, bet arī tika meklēts pamats ierosināt vēl vienu disciplinārlietu par it kā citām viņa veiktajām pretlikumīgajām darbībām.⁴⁹

Pašlaik politiskajā dienaskārtībā nav aktīvu likumprojektu, kas tiktu vērsti uz trauksmes cēlēju tiesiskās aizsardzības pilnveidošanu, kam par iemeslu tiek minētas jau norādītās problēmas sabiedrības attieksmē un izpratnē par trauksmes celšanu.

Kā norāda pretkorupcijas speciālisti, lai sabiedrībā un politiķos raisītu lielāku izpratni un veicinātu politisko gribu sekmēt trauksmes celšanu, ir nepieciešams apsvērt iespēju paredzēt speciālu tiesisko regulējumu konkrētās dzīves jomās, piemēram, celtniecībā vai ceļu būvē, kur nekvalitatīva darbu izpilde, kas tiek noslēpta, var draudēt ar lielu sabiedrisko bīstamību cilvēku veselībai un dzīvībai. Līdzīgi arī speciālo tiesisko regulējumu gan trauksmes cēlēju aizsardzībai, gan finansiālai atlīdzībai varētu ieviest nodokļu nomaksas jomā, kas tiek atzīta par vienu no korupcijas riskiem un likuma pārkāpumiem visvairāk pakļautajām jomām.⁵⁰

49 Pētījums „Alternatīva klusēšanai. Trauksmes cēlēju aizsardzība 10 Eiropas valstīs. Valsts ziņojums – Latvija”, *Transparency International, in cooperation with European Commission*, 2009, pieejams http://delna.lv/wp-content/uploads/2011/04/Trauksmes-celeju-aizsardziba-LATVIJA_zinojums.pdf (skatīts 15.10.2012.).

50 Telefonintervija ar KNAB darbinieku, 19.09.2012.

4. SECINĀJUMI UN PRIEKŠLIKUMI

4.1. SECINĀJUMI

4.1.1. Pašlaik Latvijā nav speciāla tiesiskā regulējuma attiecībā uz trauksmes celšanas gadījumiem. Esošais tiesiskais regulējums, kuru iespējams piemērot arī trauksmes celšanas gadījumos, ir fragmentārs gan materiālā, gan personālā tvēruma ziņā.

4.1.2. Sakarā ar to, ka Latvijas tiesiskais regulējums tieši neidentificē trauksmes celšanas gadījumus un trauksmes cēļus, šādā situācijā tiek piemērots vispārējais tiesiskais regulējums, kas, ņemot vērā reālos gadījumus (ziņojumā aprakstītais 1., 2. un 3. gadījums), var rezultēties nopietnās tiesiskās sekās, kā sarežģīta un dārga civiltiesiskā tiesvedība vai kriminālprocesa uzsākšana pret trauksmes cēlāju saistībā ar citu personu tiesību iespējamu aizskaršanu.

4.1.3. Tās dažas normas, kas ir netieši vērstas uz trauksmes cēlāju aizsardzību (Darba likuma 9. pants, Krimināllikuma 28. pants), līdz šim tiesu praksē nav tikušas piemērotas trauksmes cēlāju aizsardzības kontekstā. Tiesu prakse un tiesību zinātnieku atziņas liecina, ka trauksmes cēlāju rīcības aizsardzībai (attaisnošanai) plašāk Latvijas tiesību sistēmas kontekstā tiek izmantotas tiesības uz vārda brīvību (Satversmes 100. pants un Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 10. pants).

4.1.4. Latvijā efektīvi nedarbojas Iesnieguma likumā un Informācijas atklātības likumā noteiktā trauksmes cēlāja identitātes aizsardzība (ziņojumā aprakstītais 2. gadījums), turklāt nereti tiek apšaubīta minēto tiesību ievērošanu uzraugošo institūciju efektivitāte un objektivitāte.

4.1.5. Tiesvedības procesi, kas tiek ierosināti pret trauksmes cēlājiem, pamatā ir juridiski komplicēti, kas skaidrojams ar attiecīgas tiesu prakses un skaidra speciālā tiesiskā regulējuma trūkumu.

4.1.6. Kvalificēta juridiskā palīdzība Latvijā ir dārga, turklāt trauksmes cēlāju tiesvedības procesi nav tipiski, tādēļ prasa īpašas papildu zināšanas. Lai spētu sev nodrošināt kvalificētu juridisko palīdzību, trauksmes cēlājiem pašiem jābūt augsti kvalificētiem juristiem (ziņojumā aprakstītais 3. gadījums) vai cilvēkiem ar augstu ienākumu līmeni. Tāpēc pozitīvu rezultātu savu tiesību aizsardzībai gūst trauksmes cēlāji, kuriem ir augsta profesionālā kvalifikācija un/vai pietiekami augsti ienākumi.

4.2. PRIEKŠLIKUMI

4.2.1. Ir nepieciešams speciāls tiesiskais regulējums, kas sniedz trauksmes celšanas un trauksmes cēlāja definīciju un kas tiek piemērots kā *lex specialis* attiecībā pret citu vispārējo tiesisko regulējumu attiecībā uz konkrētām situācijām.

4.2.2. Tā kā robeža starp trauksmes celšanu un citu personu tiesību pārkāpumu ir grūti paredzama un nosakāma, radot ievērojamu risku trauksmes cēlājam, ir jāparedz īpašs tiesiskais regulējums trauksmes cēlāja aizsardzībai gadījumā, ja sniegtās ziņas izrādījušās kļūdainas. Šeit gan vienlaicīgi būtu jāievēro samērīgums starp sniegto ziņu iespējamo (ja tās nebūtu kļūdainas) nozīmi sabiedrībai un sekām, kādas tās radījušās citām personām, lai nodrošinātu vispārējo tiesību principu un cilvēktiesību ievērošanu.

4.2.3. Speciālajā tiesiskajā regulējuma trauksmes celšanas gadījumiem būtu nosakāma ne tikai adekvāta trauksmes cēlāja aizsardzība pret negatīvām sekām, bet arī tiesības uz saprātīgu finansiālo atlīdzību, ja sabiedrības gūtais labums ir bijis ievērojams.

4.2.4. Ņemot vērā iespējamus sarežģītus tiesvedības procesus un dārgo juridisko palīdzību, trauksmes cēlājiem būtu nosakāmas tiesības uz valsts apmaksātu juridisko palīdzību. Šajā gadījumā it sevišķi varētu realizēt Valsts nodrošinātās juridiskās

palīdzības likumā nesen noteiktās biedrību un nodibinājumu tiesības sniegt valsts apmaksātu juridisko palīdzību.⁵¹

4.2.5. Tiesību aktos būtu paredzama iespēja nevalstiskajām organizācijām būt par patstāvīgu prasītāju civilprocesā un iesniegumu administratīvajā procesā trauksmes celšanas gadījumos sabiedrības interesēs, nepastāvot konkrētai cietušajai personai.⁵²

4.2.6. Ņemot vērā Latvijas mazo iedzīvotāju skaitu, Darba likumā būtu nosakāma arī personas aizsardzība pret nelabvēlīgām sekām trauksmes celšanas gadījumā arī no trešo personu, t.i., citu darba devēju, puses, lai novērstu reāli eksistējošu situāciju, ka trauksmes cēlējam nākas ne tikai pārtraukt darba tiesiskās attiecības ar darba devēju, pret kuru trauksme ir celta, bet arī vēlāk saskarties ar nopietnām grūtībām atrast darbu pie cita darba devēja.

4.2.7. Speciālajam tiesiskajam regulējumam attiecība uz trauksmes cēļiem būtu paredzamas arī speciālas procesuālās tiesības. Tiesvedībās civilprocesuālajā kārtībā būtu jāparedz apgrieztais pierādīšanas pienākums, it sevišķi attiecībā uz kļūdainu ziņošanu: trauksmes cēlējam būtu vien jāpierāda tas, ka ir bijuši *prima facie* fakti, kas liecina par iespējamu tiesību normu pārkāpumu. Tomēr arī šeit būtu piemērojams samērīguma princips, paralēli vērtējot iespējamo sabiedrības ieguvumu un citām personām nodarīto zaudējumu (kaitējumu).

4.2.8. Likumdevējam būtu jānosaka un izpildvarai būtu efektīvāk jānodrošina Iesnieguma likumā un Informācijas atklātības likumā noteiktā trauksmes cēlēja identitātes aizsardzība.

4.2.9. Nepieciešams tiesiskais regulējums, kas pilnveidotu gan iekšējās, gan ārējās ziņošanas mehānismus. It īpaši liela uzmanība būtu jāvelta Valsts policijas Iekšējās izmeklēšanas biroja pakļautības maiņai, lai tiktu nodrošināta tā darbības objektivitāte.

4.2.10. Likumdevējam ir jāgroza visi likumi, kuri regulē valsts dienestu⁵³, paredzot tajos Darba likuma normu, kas nosaka nelabvēlīgu seku radīšanas aizliegumu, kā tas jau ir pašlaik ir noteikts Valsts civildienesta likumā.

4.2.11. Lai sabiedrībā veicinātu izpratni par trauksmes celšanas nepieciešamību un sekmētu atbalstošu attieksmi pret trauksmes cēļiem, ir nepieciešams apsvērt iespēju paredzēt speciālu tiesisko regulējumu konkrētās dzīves jomās, piemēram, celtniecībā un ceļu būvē, kur nekvalitatīva darbu izpilde, kas tiek noslēpta, var draudēt ar lielu sabiedrisko bīstamību cilvēku veselībai un dzīvībai. Līdzīgi speciālu tiesisko regulējumu gan trauksmes cēļu aizsardzībai, gan finansiālai atbildībai varētu ieviest nodokļu nomaksas jomā, kas tiek atzīta par vienu no korupcijas riskiem un likuma pārkāpumiem visvairāk pakļautajām jomām.

51 LV Nr. 52, 01.04.2005., ar grozījumiem LV Nr.75, 16.05.2012.

52 Piemēram, pašlaik Biedrību un nodibinājumu likuma (LV Nr. 161, 14.11.2003.) 10. panta trešā daļa paredz to biedrību un nodibinājumu, kuru statūtos noteiktie mērķi ir vērsti uz cilvēktiesību vai indivīda tiesību aizsardzību, tiesības ar aizskartās fiziskās personas piekrišanu vērsties iestādēs vai tiesā un aizstāvēt šīs personas tiesības vai likumiskās intereses lietās, kas saistītas ar atšķirīgas attieksmes aizlieguma pārkāpumu vai ar tādu personu nodarbināšanu, kuras nav tiesīgas uzturēties Latvijas Republikā. Minētās normas ievieš ES direktīvas dzimumu līdztiesības, diskriminācijas aizlieguma un nelegālo imigrantu nodarbināšanas jomā. Šīs normas gan skaidri neparedz iespēju biedrībām un nodibinājumiem vērsties tiesā, lai aizstāvētu sabiedrības intereses, tomēr, saskaņā ar Eiropas Savienības tiesas spriedumu lietā C-54/07 Feryn (ECR [2008] I-05187), nepastāvot konkrētai personai, kuras tiesības ir aizskartas, arī biedrība (nevalstiskā organizācija), kurai ir atbilstoši darbības mērķi, var tikt atzīta par patstāvīgu prasītāju tiesā, tādējādi nodrošinot efektīvus ES tiesību aizsardzības mehānismus.

53 Piemēram, Iekšlietu ministrijas sistēmas iestāžu un Ieslodzījuma vietu pārvaldes amatpersonu ar speciālajām dienesta pakāpēm dienesta gaitas likums, LV Nr. 101, 30.06.2006.; Militārā dienesta likums, LV Nr. 91, 18.06.2002.; Latvijas Republikas Zemessardzes likums, LV Nr. 82, 26.05.2010.

IZMANTOTIE AVOTI

NORMATĪVIE AKTI

- LR Satversme, LV Nr. 43, 01.07.1993.
- Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija, LV Nr. 143/144, 24.07.1997.
- Administratīvā procesa likums, LV Nr. 164, 14.11.2001.
- Biedrību un nodibinājumu likums, LV Nr. 161, 14.11.2003.
- Civillikums, Ziņotājs Nr. 1, 14.01.1993.
- Civilprocesa likums, LV Nr. 326/330, 03.12.1998.
- Darba likums, LV Nr. 105, 06.07.2001.
- Iekšlietu ministrijas sistēmas iestāžu un Ieslodzījuma vietu pārvaldes amatpersonu ar speciālajām dienesta pakāpēm dienesta gaitas likums, LV Nr. 101, 30.06.2006.
- Iesniegumu likums, LV Nr. 164, 22.11.2007.
- Informācijas atklātības likums, LV Nr. 334/335, 06.11.1998.
- Komerclikums, LV Nr. 158/160, 04.05.2000.
- Krimināllikums, LV Nr. 199/200, 08.07.1998.
- Kriminālprocesa likums, LV Nr. 74, 11.05.2005.
- Militārā dienesta likums, LV Nr. 91, 18.06.2002.
- Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss, Ziņotājs Nr. 51, 20.12.1984.
- Latvijas Republikas Zemessardzes likums, LV Nr. 82, 26.05.2010.
- Likums „Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā”, LV Nr. 69, 09.05.2002.
- Vides aizsardzības likums, LV Nr. 183, 28.12.2006.
- Valsts civildienesta likums, LV Nr. 331/333, 22.09.2000.
- Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likums, LV Nr. 52, 01.04.2005.
- Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likumu, LV Nr. 96, 17.06.2005.

TIESU SPRIEDUMI

- Satversmes tiesas 2003.gada 27.jūnija spriedums lietā Nr. 2003-04-01, pieejams <http://www.satv.tiesa.gov.lv/?lang=1&mid=19> (skatīts 27.08.2012.).
- LR Augstākās tiesas spriedums (21.02.2012.) lietā SKC-1039/2012, pieejams <http://www.at.gov.lv/lv/info/archive/department1/2012/> (skatīts 25.07.2012.).

LR Augstākās tiesas spriedums (23.11.2011.) lietā SKC-377/2011, pieejams <http://www.at.gov.lv/lv/info/archive/department1/2011/> (skatīts 25.07.2012.).

LR Augstākās tiesas spriedums (26.10.2011.) lietā SKC-161/2011, pieejams <http://www.at.gov.lv/lv/info/archive/department1/2011/> (skatīts 25.07.2012.).

LR Augstākās tiesas spriedums (23.03.2011) lietā SKC-578/2011, nav publicēts.

LR Augstākās tiesas spriedums (08.12.2010.) lietā SKC-1084, pieejams <http://www.at.gov.lv/lv/info/archive/department1/2010/> (skatīts 25.07.2012.).

LR Augstākās tiesas spriedums (24.11.2010.) lietā SKC-233, pieejams <http://www.at.gov.lv/lv/info/archive/department1/2010/> (skatīts 25.07.2012.).

LITERATŪRA

Birks M., „Neo lieta” – noziedzīgs nodarījums vai „ziņotāja” apklusināšana, Jurista Vārds Nr. 25, 19.06.2012.

Kurpniece D., Drosme pārkāpt vienaldzības robežu jeb kāpēc ir svarīga trauksmes cēlāju aizsardzība, Sabiedriskās politikas centrs PROVIDUS, http://politika.lv/article_files/1887/original/Korupc_09_1_bez_vaka.pusg.pdf?1339437240 (skatīts 23.08.2012.).

Aizdomas par policistes korumpētību – pret ziņotāju sāk lietu, Neatkarīgā Rīta Avīze, 03.06.2012., <http://nra.lv/latvija/73217-aizdomas-par-policistes-korumpetibu-pret-zinotaju-sak-lietu.htm?act=print> (skatīts 23.08.2012.).

PĒTĪJUMI

LR Augstākās tiesas apkopojums „Tiesu prakse lietās par personas goda un cieņas civiltiesisko aizsardzību” 2003/2004, pieejams <http://www.at.gov.lv/lv/info/summary/2004/> (skatīts 17.10.2012.).

Pētījums „Juridisko pakalpojumu tirgus cenas”, pasūtītājs Juridiskās palīdzības administrācija, 2007, http://www.jpa.gov.lv/uploads/filedir/petijuma_kopsavilkums.pdf (skatīts 27.08.2012.).

Pētījums „Alternatīva klusēšanai. Trauksmes cēlēju aizsardzība 10 Eiropas valstīs. Valsts ziņojums – Latvija”, *Transparency International, in cooperation with European Commission*, 2009, pieejams: http://delna.lv/wp-content/uploads/2011/04/Trauksmes-celeju-aizsardziba-LATVIJA_zinojums.pdf (skatīts 15.10.2012.).

INTERVIJAS

Telefonintervija ar VID sabiedrisko attiecību pārstāvi, 19.09.2012.

Telefonintervija ar KNAB darbinieku, 19.09.2012.

Telefonintervija ar Iekšlietu ministrijas Nozares politikas departamenta Politikas plānošanas nodaļas vadītāju, 26.10.2012.

PIELIKUMS: TABULAS

1. DARBA LIKUMS

	Jā	Nē	Daļēji	Piezīmes
Broad definition of whistleblowing Plaša trauksmes celšanas definīcija		X		
Broad definition of whistleblower Plaša trauksmes cēlēja definīcija		X		
Broad definition of retribution protection Plaša definīcija attiecībā uz negatīvu seku radīšanas aizliegumu	X			
Internal reporting mechanism Iekšējās ziņošanas sistēma			X	Darba devējas ir tiesības noteikt savu iekšējās ziņošanas sistēmu.
External reporting mechanism Ārējās ziņošanas sistēma			X	Darba likums pats par sevi neparedz ārējās ziņošanas sistēmu. Tāda ir noteikta citos normatīvos aktos un attiecas uz visām personām.
Whistleblower participation Trauksmes cēlēja līdzdalība		X		
Rewards system Atlīdzības sistēma			X	Pastāv tikai tiesības prasīt atlīdzību par morālo kaitējumu negatīvu seku radīšanas gadījumā.
Protection of confidentiality Konfidencialitātes nodrošināšana			X	Darba likums šo jautājumu neregulē. Šajā gadījumā darbojas citi vispārīgi piemērojami tiesību akti.
Anonymos reports accepted Anonīmu ziņojumu pieņemšana			X	Anonīmi ziņojumi saskaņā ar Iesniegumu likumu netiek uzskatīti par oficiāliem iesniegumiem.
No sanctions for misguided reporting Sankciju neesamība par kļūdainu ziņošanu		X		
Whistleblowers complaints authority Trauksmes cēlēju tiesību aizsardzības iestāde			X	Tikai cilvēktiesību vai diskriminācijas aizlieguma gadījumā saskaņā ar Tiesībsarga likumu.
Genuine day in court Tiesību aizsardzība tiesā			X	Darbiniekam ir tiesības sniegt prasību tiesā saskaņā ar Darba likumu (9. pants) un Civilprocesa likumu par tiesību aizskārumu darba tiesisko attiecību ietvaros.
Full range of remedies Pilna apmēra tiesību aizsardzības iespējas			X	Saskaņā ar Darba likumu ir tiesības uz atlīdzību par morālo kaitējumu, taču tiesu prakse attiecībā uz tās apmēru nav vienveidīga un pietiekami plaša, lai spriestu par kompensācijas apmēra samērīgumu
Penalties for retaliation Atbildība par negatīvu seku radīšanu	X			Saskaņā ar Darba likumu darba devējam iestājas atbildība par negatīvu seku radīšanu: no pienākuma atjaunot darbinieku darbā un līdz pienākumam maksāt atlīdzību par morālo kaitējumu.
Involvement of multiple actors Daudzu sabiedrības pārstāvju iesaiste			X	Darba likuma grozījumu izstrādē piedalās sociālie partneri, proti, Nacionālā trīspusējās sadarbības padome, kas ietver sevī Latvijas darba devēju konfederāciju un Latvijas Brīvo arodbiedrību savienību. Tomēr likumus un grozījumus pieņem Saeima, kurai Nacionālās trīspusējās sadarbības padomes viedoklis ne vienmēr ir nepieciešams. Nevalstiskās organizācijas un atsevišķi eksperti tiek aicināti sniegt viedokli tikai dažreiz, un tiem ir ieteikuma raksturs.

2. KRIMINĀLLIKUMS

	Jā	Nē	Daļēji	Piezīmes
Broad definition of whistleblowing Plaša trauksmes celšanas definīcija		X		
Broad definition of whistleblower Plaša trauksmes cēlēja definīcija		X		
Broad definition of retribution protection Plaša definīcija attiecībā uz negatīvu seku radīšanas aizliegumu			X	Krimināllikums neparedz negatīvu seku radīšanas aizliegumu. Saskaņā ar Kriminālprocesa likumu lieciniekam var nodrošināt īpašu aizsardzību.
Internal reporting mechanism Iekšējās ziņošanas sistēma		X		
External reporting mechanism Ārējās ziņošanas sistēma	X			Krimināllikums paredz vispārēju ziņošanas sistēmu.
Whistleblower participation Trauksmes cēlēja līdzdalība			X	Saskaņā ar Krimināllikumu cietušajam vai lieciniekam ir tiesības un pienākums sniegt liecības, taču trauksmes cēlējam visā izmeklēšanas un arī iztiesāšanas gaitā nav piekļuves lietas materiāliem.
Rewards system Atlīdzības sistēma			X	Tiesības prasīt atlīdzību ir tikai gadījumā, ja trauksmes cēlējs kriminālprocesā ir cietušais un viņam ir nodarīti reāli zaudējumi.
Protection of confidentiality Konfidencialitātes nodrošināšana		X		Krimināllikums neparedz konfidencialitātes ievērošanu, izņemot saskaņā ar citiem vispārēji saistošiem tiesību aktiem par personas datu aizsardzību.
Anonymos reports accepted Anonīmu ziņojumu pieņemšana		X		
No sanctions for misguided reporting Sankciju neesamība par kļūdainu ziņošanu			X	Krimināllikuma 297. un 298. pants paredz atbildību par nepatiesu uzdošanu par liecinieku vai cietušu un par apzināti nepatiesu ziņojumu par noziedzīgu nodarījumu, kas neizslēdz paša trauksmes cēlēja apsūdzību noziedzīgā nodarījumā.
Whistleblowers complaints authority Trauksmes cēlēju tiesību aizsardzības iestāde			X	Tikai civiltiesību vai diskriminācijas aizlieguma gadījumā saskaņā ar Tiesībsarga likumu vai izmeklēšanas darbību veicošo iestāžu amatpersonas hierarhiskā kārtībā saskaņā ar vispārēji piemērojamo kārtību par darbību veikšanu kriminālprocesa likuma ietvaros.
Genuine day in court Tiesību aizsardzība tiesā			X	Tikai vispārēji piemērojamas normas.
Full range of remedies Pilna apmēra tiesību aizsardzības iespējas			X	Tikai vispārēji piemērojamas normas. Zaudējumu atlīdzības prasība iespējama tikai tad, ja trauksmes cēlējs ir atzīts kriminālprocesā par cietušu.
Penalties for retaliation Atbildība par negatīvu seku radīšanu			X	Tikai vispārēji piemērojamas normas.
Involvement of multiple actors Daudzu sabiedrības pārstāvju iesaiste			X	Likumus un grozījumus pieņem Saeima. Nevalstiskās organizācijas un atsevišķi eksperti tiek aicināti sniegt viedokli tikai dažreiz likumu izstrādes procesā, un tiem ir ieteikuma raksturs.

3. VALSTS CIVILDIENESTA LIKUMS

	Jā	Nē	Daļēji	Piezīmes
Broad definition of whistleblowing Plaša trauksmes celšanas definīcija		X		
Broad definition of whistleblower Plaša trauksmes cēlēja definīcija		X		
Broad definition of retribution protection Plaša definīcija attiecībā uz negatīvu seku radīšanas aizliegumu	X			Saskaņā ar Valsts civildienesta likumu ir piemērojamas Darba likuma normas par negatīvu seku radīšanas aizliegumu.
Internal reporting mechanism Iekšējās ziņošanas sistēma	X			
External reporting mechanism Ārējās ziņošanas sistēma			X	Likums pats par sevi neparedz ārējās ziņošanas sistēmu. Tāda ir noteikta citos normatīvos aktos un attiecas uz visām personām.
Whistleblower participation Trauksmes cēlēja līdzdalība		X		
Rewards system Atlīdzības sistēma			X	Pastāv tikai tiesības prasīt atlīdzību par morālo kaitējumu negatīvu seku radīšanas gadījumā.
Protection of confidentiality Konfidencialitātes nodrošināšana		X		
Anonymos reports accepted Anonīmu ziņojumu pieņemšana		X		
No sanctions for misguided reporting Sankciju neesamība par kļūdainu ziņošanu		X		
Whistleblowers complaints authority Trauksmes cēlēju tiesību aizsardzības iestāde			X	Tikai civiltiesību vai diskriminācijas aizlieguma gadījumā saskaņā ar Tiesībsarga likumu.
Genuine day in court Tiesību aizsardzība tiesā			X	Ierēdnim ir tiesības sniegt prasību tiesā saskaņā ar Darba likumu (9. pants) par tiesību aizskārumu dienesta attiecību ietvaros.
Full range of remedies Pilna apmēra tiesību aizsardzības iespējas			X	Saskaņā ar Darba likumu ir tiesības uz atlīdzību par morālo kaitējumu par ciešanām, ko radījušas negatīvās sekas, taču tiesu prakse attiecībā uz tās apmēru nav vienvērtīga un pietiekami plaša, lai spriestu par kompensācijas apmēra samērīgumu.
Penalties for retaliation Atbildība par negatīvu seku radīšanu	X			Saskaņā ar Darba likumu iestādei iestājas atbildība par negatīvu seku radīšanu tikai saistībā ar pienākumu maksāt atlīdzību par morālo kaitējumu.
Involvement of multiple actors Daudzu sabiedrības pārstāvju iesaiste			X	Likumus un grozījumus pieņem Saeima. Nevalstiskās organizācijas un atsevišķi eksperti tiek aicināti sniegt viedokli tikai dažreiz likumu izstrādes procesā, un tiem ir ieteikuma raksturs.

4. LATVIJAS ADMINISTRATĪVO PĀRKĀPUMU KODEKSS

	Jā	Nē	Daļēji	Piezīmes
Broad definition of whistleblowing Plaša trauksmes celšanas definīcija		X		
Broad definition of whistleblower Plaša trauksmes cēlēja definīcija		X		
Broad definition of retribution protection Plaša definīcija attiecībā uz negatīvu seku radīšanas aizliegumu		X		
Internal reporting mechanism Iekšējās ziņošanas sistēma		X		
External reporting mechanism Ārējās ziņošanas sistēma			X	Pienākums ziņot tikai noteiktos gadījumos.
Whistleblower participation Trauksmes cēlēja līdzdalība		X		
Rewards system Atlīdzības sistēma		X		
Protection of confidentiality Konfidencialitātes nodrošināšana		X		
Anonimos reports accepted Anonīmu ziņojumu pieņemšana		X		
No sanctions for misguided reporting Sankciju neesamība par kļūdainu ziņošanu		X		Pret trauksmes cēlēju civilprocesuālajā kārtībā var celt prasību tiesā persona, kuras tiesības kļūdainas ziņošanas rezultātā ir aizskartas.
Whistleblowers complaints authority Trauksmes cēlēju tiesību aizsardzības iestāde			X	Tikai cilvēktiesību vai diskriminācijas aizlieguma gadījumā saskaņā ar Tiesībsarga likumu.
Genuine day in court Tiesību aizsardzība tiesā			X	Tiesības aizsargāt savas tiesības vispārējā kārtībā.
Full range of remedies Pilna apmēra tiesību aizsardzības iespējas		X		
Penalties for retaliation Atbildība par negatīvu seku radīšanu			X	Tiesības aizsargāt savas tiesības vispārējā kārtībā.
Involvement of multiple actors Daudzu sabiedrības pārstāvju iesaiste			X	Likumus un grozījumus pieņem Saeima. Nevalstiskās organizācijas un atsevišķi eksperti tiek aicināti sniegt viedokli tikai dažreiz likumu izstrādes procesā, un tiem ir ieteikuma raksturs.

5. LIKUMS „PAR INTEREŠU KONFLIKTA NOVĒRŠANU VALSTS AMATPERSONU DARBĪBĀ”

	Jā	Nē	Daļēji	Piezīmes
Broad definition of whistleblowing Plaša trauksmes celšanas definīcija		X		
Broad definition of whistleblower Plaša trauksmes cēlēja definīcija		X		
Broad definition of retribution protection Plaša definīcija attiecībā uz negatīvu seku radīšanas aizliegumu		X		
Internal reporting mechanism Iekšējās ziņošanas sistēma	X			
External reporting mechanism Ārējās ziņošanas sistēma			X	Likums pats par sevi neparedz ārējās ziņošanas sistēmu. Tāda ir noteikta citos normatīvos aktos un attiecas uz visām personām.
Whistleblower participation Trauksmes cēlēja līdzdalība		X		
Rewards system Atlīdzības sistēma		X		Trauksmes celšana ir ar likumu uzlikts pienākums.
Protection of confidentiality Konfidencialitātes nodrošināšana			X	Likums šo jautājumu neregulē. Šajā gadījumā darbojas citi vispārīgi piemērojami tiesību akti.
Anonimos reports accepted Anonīmu ziņojumu pieņemšana			X	Anonīmi ziņojumi netiek uzskatīti par oficiāliem iesniegumiem saskaņā ar Iesniegumu likumu.
No sanctions for misguided reporting Sankciju neesamība par kļūdainu ziņošanu		X		
Whistleblowers complaints authority Trauksmes cēlēju tiesību aizsardzības iestāde			X	Tikai cilvēktiesību vai diskriminācijas aizlieguma gadījumā saskaņā ar Tiesībsarga likumu.
Genuine day in court Tiesību aizsardzība tiesā			X	Personai ir tiesības aizsargāt savas ar likumu aizsargātās tiesības tiesā vispārējā kārtībā.
Full range of remedies Pilna apmēra tiesību aizsardzības iespējas			X	Personai ir tiesības aizsargāt savas ar likumu aizsargātās tiesības tiesā vispārējā kārtībā.
Penalties for retaliation Atbildība par negatīvu seku radīšanu			X	Personai ir tiesības aizsargāt savas ar likumu aizsargātās tiesības tiesā vispārējā kārtībā.
Involvement of multiple actors Daudzu sabiedrības pārstāvju iesaiste			X	Likumus un grozījumus pieņem Saeima. Nevalstiskās organizācijas un atsevišķi eksperti tiek aicināti sniegt viedokli tikai dažreiz likumu izstrādes procesā, un tiem ir ieteikuma raksturs.

Biedrība *Sabiedrība par atklātību – Delna*
A. Čaka iela 49-4, Rīga, LV 1011, Latvija

Tālrunis: + 371 67285585
Fakss: + 371 67285584

E-pasts: it@delna.lv
Tīmekļa vietne: www.delna.lv